

1814 - 1914

Taler

Fredrik Stang d.y.

Sted

Den konservative
studenterforening, Kristiania

- 1 Det vakreste gravmæle i ord, jeg kjender, blev sat over den store Cato:

Victrix causa diis placuit, victa Catoni.

- 5 Det betyr: Den seirende sak har gudernes gunst, den tapte har Catos. Sine guder formet romerne i sit eget billede; som menneskene faldt de paa knæ for enhver seierherre og flokket sig i tanketom tilbedelse om den sak, som hadde seiret. Cato derimot hadde en forstaaende tanke tilovers for den mand, hvis livsverk ikke hadde naadd frem, og for den sak, som hadde tapt. Og derved hævet han sig
10 over guderne.

- Vi som tænker konservativt, maa ikke innskranke os til at tænke de gamle tanker om igjen og længes tilbake til de gamle forhold. Vi kan være lykkelige over den tid, vi lever i, og vi maa ta dens opgaver op med friskt syn. Men vi kan ogsaa
15 stanse op engang og tænke tilbake paa det, som er skedd, for at spørre os selv, om ikke ett og andet, som hadde livsværdi, er blit borte paa veien.

- I vort lands historie har mænd, som i hovedsaken hadde vore utgangspunkter, dannet landets regjering fra 1814 til 1884. Men alt i 70-aarene var der et flertal
20 mot dem i Stortinget, saa magten til at gjennomføre noget efterhaanden blev borte for dem. Dermed var den tid kommet, som man kan kalde Johan Sverdrups. Med den kom parlamentarismen - den nye statsskik - og i dens følge kom opløsningen av unionen.

- 25 Hvordan stiller saa nutidens ungdom og nutidens historieopfatning sig til disse to perioder? Det er ikke saa godt at si. Men naar man læser alle festartiklerne og festtalerne fra vort jubelaar, og naar man læser alle de smaa agitations-skrifter, som i mere eller mindre agtværdig form spredtes utover landet, faar man

30 uvilkaarlig det indtryk, at de forholder sig til de to store perioder i forrige
aarhundredes historie omtrent som gammeldagse teologer overfor det gamle og
det nye testamente.

Johan Sverdrups tid er det nye testamente. Alt det, som ligger forut, har den
35 samme interesse, som det gamle testamente for de gamle teologer: Det har bare
interesse, forsaavidt det indeholder profetier om det, som skulde komme.
Enhver, som engang dunkelt har antydnet en tanke, som siden er kommet til orde
i venstres politik, trækkes frem og gjøres til forgrundsfigur; og Wergeland selv
gjøres om fra digter til politiker, forat han skal kunne indrangeres blandt dem,
40 som profeterte om det store venstreparti og forberedte dets veier. Jeg synes, det
er at gjøre ham liten. En profet var han; mens fremtidssyn var alt for aapent og
vidt og altfavnende til, at han kan lages i noget partis tjeneste. Og historien fra
tiden indtil syttiaarene gjør man arm, naar man behandler den paa denne maate.
Jeg fortsætter sammenligningen med det gamle testamente: Det har sit eget
45 selvstendige historiske indhold; det gir ikke bare forjættelser om, hvad der skulde
komme.

Set fra et slikt nutidssyn fortøner det forrige aarhundredes historie sig i to sterke
linjer: Fra 17 mai til 7 juni. Fra grundlovens magtfordeling til Stortingets
50 enevælde gjennom parlamentarismen. Paa begge linjer et eneste seiersløp, skridt
for skridt opover i kamp mot uforstaaende motstand. Alt det, som er slaat ned
paa veien, fortjente døden. Alt det som seiret, fortjente livet.

Saa retlinjet er imidlertid ikke et folks utvikling. Det kan ikke gaa frem uten at
55 opgi noget. Og desuten: I et folks liv spiller alle dets kræfter ind; ogsaa de
kræfter, som ikke har vundet frem til seier, har gjort sin indsats i den store
samlede utvikling, og at de ikke har vundet frem til seier, behøver ikke at ha
været deres skyld - de kan ha hat livsværdier i sig, som det hadde været værd at
bevare.

60 Og i alle tilfælde: De kræfter, som ikke blev de sterkeste, har ogsaa bidrat til at
bestemme kræfternes paralelogram, og det kan ha sin interesse at vite, hvilket
utgangspunkt og hvilken retning de hadde. Det er ikke nok at haane og
forkjetre, man faar - ogsaa for sin egen skyld - overveie og forstaa.

65 Det er bare de to hovedlinjer, jeg skal tale om, og de blir noksaa spredte de
betragtninger, jeg kan komme med i et foredrag.

70 La os først se paa foreningen med Sverige.

Fra 17 mai til 4 november - det var fra vaar til høst, fra ungdomsmod og selvstændighetstrang til mørke og uhygge. Men saa begyndte det lange, langsomme løp fremover, som sikkert, men sent førte frem til gjennombruddet i 75 1905. Slik er det jo, det lyder.

Men la os engang tænke de gamles tanker om igjen, og se paa forholdene, som de dengang var. La os spørre, om unionen ikke hadde noget indre værd. Jeg ser bort fra den maate, den blev stiftet paa; jeg tænker bare paa, hvad den kunde gi begge 80 de to folk, og da vil jeg be Dem først og fremst tænke paa et historisk moment av vidtrækkende betydning.

I de gamle dage var det havene, som forbandt, og landjorden, som skilte. Først sent fik man jo veier over landene; havet var det, som først var farbart. Store 85 skoger skilte; de dannet ikke bare grænse, men ogsaa grænsevern. Men havene forbandt; over dem var altid vei. Derfor ser man, at Grækenland bygget kolonier rundt om i Middelhavslandene, men opover i Trakien kunde de ikke komme. Romerne erobret Middelhavslandene, men de germanske skoger stængte dem ute. Normandi erobret England. Danmark hadde Skaane. Sverige hadde Finland 90 og Østersjøprovinserne. Nordmændenes hærtog gik ikke mot øst gjennom skogene, men mot vest og syd over havet. Reiser De paa Vestlandet, kan De se det samme den dag idag. De ser kirken ligge paa et nes eller i en vik av fjorden. Indover fjorden er prestegjeldet - sjøen var kirkeveien, derfor blev hver fjord et prestegjeld.

95 Nu lægges det mangesteds om; nu bygger man kirken midt paa landtungen med veier til begge sider, og saa flytter man, prestegjeldsgrænserne, saavidt man kan. Nu blir det fjordene, som gir grænserne, mens det før var landjorden.

100 Den samme omdannelse har foregaat paa staternes omraade: England blev skilt fra Normandi, Danmark fra Skaane, Sverige fra Finland og Østersjøprovinserne; det blev landene, som forbandt, og havene, som skilte. For os er hav og elv naturlig grænse, men ikke skog.

105 Foreningen mellem Norge og Danmark var blit unaturlig fra det øieblik av, da denne store omveltning hadde fuldbyrdet sig. Og kom der en sjøkrig, maatte

den bli uholdbar. Da de engelske krigsskibe skar sig ind i Skagerak, var det forsaavidt en ny tid, som møtte en gammel. Unionen mellem Norge og Sverige
110 hadde sin styrke i de samme forhold, som gjorde, at foreningen mellem Norge og Danmark var blitt saa svak..

Hvad var det saa for fordele, den kunde bringe Norge?

115 Svaret ligger først og fremst i det, jeg alt har sagt, og i tidens hele politiske stilling. Det var en krigspolitisk tanke, som laa til grund for unionen. Europa var jo traakket ned av hære, land efter land var drat ind i hvirvlen, og selv hadde vi været med. Norge og Sverige var krigspolitisk avrundet. Sluttet de sig sammen, opnaadde de først og fremst, at de aldrig vilde komme i krig mot hinanden, men
120 dernæst ogsaa, at de samlet kunde gjøre motstand mot andre. Hvilket av de to lande hadde størst militærpolitisk fordel av foreningen, er kanske ikke godt at si: Sverige fik en tryk grænse mot vest, og vi fik en allieret, som var sterkere end vi. Det var denne krigspolitiske tanke, som var unionens værd for os i det øieblik, den blev stiftet - dens raison d'être - og det var en raison d'être, som i de tider
125 hadde en realpolitisk betydning, som enhver kunde forstaa. Den kommer ogsaa sterkt frem i Carl Johans pragtfulde tale for det norske Storting i november 1814.

Foreningen sikret os en fælles utenriksledelse; de to lande kunde ikke komme til
130 at føre forskjellig utenrikspolitik. Tanken var utvilsomt, at det var kongen selv, som skulde lede den utenrikske politik. Likesaa vel som han var øverste krigsherre, var han efter de tiders forutsætninger den øverste leder av utenrikspolitikken; han kunde ta raad fra hvem han vilde og følge det, han fandt bedst. Helt avstængt fra at øve indflydelse paa den utenrikske politik var Norge
135 altsaa ikke, og erfaring viste, at indflydelse kunde øves. Da Carl den femtende i 1864 hadde lovet danskerne at komme dem til hjælp med svenske og norske tropper, støtte han paa motstand i sit svenske raad; men den motstand, han møtte i sit norske raad, var ikke svakere og vistnok ikke mindre virkningsfuld. At den eventyrpolilik, som dengang var planlagt, ikke blev fulgt, skyldtes ikke
140 mindst den norske regjerings holdning. Og som den norske regjering dengang kunde øve indflydelse paa utenrikspolitikken, saa øvet den visselig ogsaa ved andre, skjönt mindre, anledninger sin indflydelse.

Unionen førte endvidere med sig, at krig mot ett av landene var krig mot begge.
145 Den økede tyngde, de derved fik, hadde selvsagt sin betydning. Ogsaa i

diplomatisk og konsulær optræden var de to lande ett, og kunde derved øve en indflydelse, som neppe noget enkelt av dem vilde hat.

- 150 Ved siden av det krigspolitiske motiv fik unionen siden et andet, nemlig et handelspolitisk. MelleMRIksloven blev git, og den har utvilsomt været til stor nytte for begge de to lande, for Norge saavel som for Sverige. Norge fik derved et stort omsætningsmarked, som især vor industri hadde fordel av. MelleMRIkslovens historie er ikke skrevet; men naar det engang sker, vil det
- 155 sikkert vise sig, at dens nytte for norsk næringsliv var betydelig.

- Disse to store realiteter laa til grund for unionen. Sentimentale følelser var der ikke meget av. Nordmænd og svensker var hinanden omtrent like ukjendte som før, og selv den langvarige skandinaviske bevægelse grep ikke dypt ned. Da
- 160 banen mellem Kristiania og Stockholm blev bygget, hadde man ventet, der skulde bli stor trafik; men der blev omtrent ingen trafik, hverken personer eller gods gik den vei. Da Bergensbanen senere blev bygget, overtraf trafikken alle forventninger. Sydover, over Kjøbenhavn, gik veien, østover ikke. Naar jeg nu deltar i den nordiske interparlamentariske fællesmøter og ser paa,
- 165 hvordan norske, svenske og danske politikere aarlig møtes og lærer hinanden at kjende, maa jeg med forundring tænke tilbage paa de tider, da Norge og Sverige stod i union med hinanden, og man med næsten bokstavelig nøiagtighed kunde si, at ikke en eneste norsk stortingsmand kjendte en eneste svensk. At Adolf Hedin stod i brevveksling med norske stortingsmænd, visste alle, netop fordi det
- 170 var saa merkværdig. Tre norske statsraader var i Stockholm, og de lærte jo forholdene at kjende indenfor de kredse, hvor de færdedes, men langt kunde virkningen av en slik berøring selvfølgelig ikke gaa. Svenske statsraader fulgte kongen til Kristiania, men de hadde visst oftest liten evne til at sætte sig ind i forholdene i Norge. Det var de to store realiteter, jeg har nævnt, som holdt
- 175 unionen oppe; personlig stod nordmænd og svensker hinanden i det hele fjernt.

Naar nu unionen bragte disse fordele, hvad var det saa, som gjorde, at den brast?

- 180 Jeg skal først nævne det, som ligger mest i dagen. Svenskernes og nordmændenes opfatning av unionen var helt forskjellig, og jeg vover ut fra mit kjendskap til tingene at si: det var paa svensk side, misforstaaelserne var. Fra 1814 av var det sat i deres skolebøger, at Norge var et erobret land, og opfatningen var i vide kredse den, at vi hadde faat en smule frihet av naade og ikke kunde forlange

mere. At unionen var grundlagt paa begge landes jevnlikhet og selvstendighet, var gaat i glemme. Dette førte til evige rivninger. Til slutning blev stridsspørsmålene overfor Sverige den faste, evig tilbagevendende traad i vor politik. Krav blev stillet fra vor side, halve løfter git fra svensk side, 190 forhandlinger blev ført, undertiden i menneskealdre, og resultater blev undertiden vundet, ofte slet ikke.

Ogsaa dette har sin forklaring. For nordmændene var unionsspørsmålene efterhaanden blit den store, eneste sak. Og som en mand, som lider en 195 forurettelse, altid tenker paa den og samler i sin erindring alt det, som er håndt, snur og dreier det i sin tanke, stadig planlægger nye veier fremover og altid er rede til et nyt fremsprang - saaledes kunde det norske folk paa sine fingre hver dagsorden, Løvlands dagsorden, Moursunds dagsorden, altsammen; og hver gang noget skedde fra svensk side, saa visste man straks at indordne det i den 200 historiske rækkefølge og at bygge planer fra det videre fremover. Svenskerne derimot var optat av andet; for de eksisterede ikke de unionelle spørgsmål, undtagen naar de blev reist fra norsk side. Hver gang kom de som en ny, plagsom forstyrrelse, hver gang maatte de ha ny utsættelse at faa set paa saken og ta sit standpunkt. Utsættelse var deres politik, mens kravene var vore.

205 Men det var ikke bare dette, som gjorde, at unionen brast; der var realiteter av dypere art.

Det var først og fremst det, at parlamentarismen blev indført i begge lande. 210 Kongemagten var i virkeligheten det eneste, som bandt de to lande sammen; det sammensatte statsraad betydde jo ingenting. Men parlamentarismen svækket kongemagten og svækket derigjennem unionen. Særlig gik det ut over utenriksstyret. Ledelsen maatte jo under parlamentariske forhold gaa over fra kongen til utenriksministeren og han var svensk, ansvarlig overfor den svenske 215 riksdag. Tyngdepunktet i utenriksledelsen gik derved over til Sverige. Vi krævet at faa det rettet, men opnaadde det ikke. Den ordning, som høre krævet, var en fælles utenriksminister, ansvarlig for begge rikers nationalforsamlinger. Det, man derved vilde sikre sig, var det, som i krigspolitisk henseende var unionens kjerne: at de to lande ikke skulde føre forskjellig utenrikspolitik. Det man fra 220 høires side var ræd for var, at hvis unionen brast, kunde det ene land komme til at søke støtte hos én stormagt, og det andet land derved bli nødt til at søke sin støtte hos en anden. Det var at forebygge denne mulighet, høre satte som sin opgave, da det krævet en fælles utenriksminister, nordmand eller svenske,

225 ansvarlig for begge rikers nationalforsamlinger. En union med to
utenriksministre, som venstre krævet, kunde selvfølgelig ikke gi denne sikkerhet,
hvordan man end ordnet forholdet mellem dem.

Derved var unionens fortsatte tilværelse i høi grad vanskeliggjort. Men der kom
230 mere til. Det krigspolitiske grundlag, unionen hadde, forsvandt etterhvert for
bevisstheten hos en stor del av det norske folk. Vi hadde levet saa længe i fred, at
de færreste kunde tænke sig krig, forsvarsnihilismen grep om sig indenfor
venstre, og talen om, at unionen skulde betrygge vor krigspolitiske stilling, stod
for mange som upraktiske fantasterier. I Sverige var det anderledes; der stod
235 muligheten for at bli trukket ind i en krig nærmere for tanken. Til slutning førte
stridighetene mellem Norge og Sverige til, at man i Norge - vistnok med fuld
grund - frygtet for, at svenske vaaben skulde bli brukt mot Norge, et kapitel i
unionens historie saa sørgelig, at jeg ikke vil dvæle ved det.

240 Men der kom endda mere til. Mellemskoven blev sagt op fra svensk side.
Ogsaa den hadde ført til mange trakasserier. Gjentagne ganger var den blit
forandret, nu blev den sagt op, og Norge gjorde - som rigtig var - ikke noget
forsøk paa at faa den fornyet.

245 Da mellemskoven var sagt op, og da den militære tryghet, vi kunde vente os av
unionen, hadde vist sig at svigte, brast unionen i alles sind. Fra det øieblik av
kunde den ikke paaregne støtte hos høre.

Saa kom de begivenheter, som hurtig og sikkert skar unionsbaandet over.
250 Lydrikepunterne kom, alting blev stillet paa spidsen, og ved et raskt snit
lykkedes det Michelsens regjering at skjære knuten over. Vi er alle glade over det;
slik som unionen virket i de senere aar, var den ikke til nogen lykke, men
udelukkende til skade.

255 Men vi har lov til at spørre: Laa der ikke i unionen en tanke, som ikke fortjente
at dø? Vi har set den norske og den svenske utenriksminister holde møte med
hinanden i, Göteborg i anledning af Balkankrigen i 1912. Vi saa, det resulterte i,
at Norge, Sverige og Danmark avgav samtidige og enslydende
nøitralitetserklæringer. At de var samtidige og enslydende, hadde naturligvis
260 ikke i og for sig nogen realitet; men den betydning hadde det, at det kunde vise
fremmede magter, at de tre lande konfererte med hinanden om et viktig
utenriksk anliggende og optraadte samlet. At man ønsket at vise det, vidnet om,

at de tanker, som i sin tid hadde bygget unionen, fremdeles hadde livsret. Vi har
265 senere set, at en avtale er truffet mellem Norge og Sverige i anledning av den
europæiske krig vi nu staar oppe i. Dens ordlyd er ikke offentliggjort; vi faar
haabe, den er lykkelig formet; hvad den gaar ut paa er, at de to lande ikke vil føre
vaaben mot hinanden. Og nu har de tre konger og utenriksministrene holdt sit
møte i Malmö, hvorved trangen til en samvirken av alle Nordens folk er
270 kommet til endnu tydeligere uttryk. Ogsaa her trær den gamle tanke os imøte - i
andre former, og jeg haaber i lykkelige former. Unionen maalte væk, den var fra
først av skrøpelig bygget, og alle forsøk paa at faa et ordentlig bygverk ut av den
strandet. Men der var noget i den, som hadde livsret og som derfor melder sig
igjen: Norge og Sverige maa indrette sig slik, at de aldrig kan komme i krig med
275 hinanden; blir det ene land overfaldt av en fremmed magt, vil det være i det
andet lands interesse at hjelpe det.

Unionen var et forsøk paa en broderskapets politik; den bragte i lang tid fordele
for begge folk; det var ingen skam at holde paa den og at arbeide for, at den fik
280 slike former, at ogsaa Norge kunde finde sig helt tilrette i den. Men arbeidet
mislyktes, og det blev unionens død.

Igjen dukker nu krigspolitiske forestillinger op for vort folk. Igjen har det en
fornemmelse av, at om det end bor ensomt og langt væk, saa er det dog et led i
285 del store folkesamfund og under samme farer som andre folk. Den store krigens
hvirveldans, som i disse dage har trukket det ene land efter det andet med sig,
feier like utenfor vor dør. Igjen kan derfor det norske folk tænke sig muligheten
av, at krig kan komme. Det er derfor naturlig nok, at tanken i unionen, den som
var utsprunget av en lignende krigspolitisk situation, igjen melder sig og nu kan
290 gjøre regning paa større forstaaelse end den i en aarrække har møtt. Tanken i
unionen var indholdet og ikke formen. Til de statsretslige baand vender vi ikke
igjen tilbake, og kanskje klarer man sig bedst uten nogen avtalte former. Men
tanken i unionen var ogsaa noget helt andet: Den paralelle utenrikspolitikk og
den krigstryghet, som den skaper. Intet av de to lande har nogen interesse, som
295 skulde hindre en slik politik. Og er verdenshistorien over os, søker vi uvilkaarlig
sammen.

Det var den ene av utviklingslinjerne; la os saa se paa den anden. Vor forfatning
er ændret fra likevegtsforholdet mellem statsmagterne til overvekten i Stortinget;
300 selv administrationen er for en stor del kommet i Stortingets haand.

La os se paa det. Er det bare vinding, eller er der ogsaa her noget, som er blit borte paa veien? For vor tanke er det jo umulig, at nogen regjering kan bli
305 sittende i længden, naar den har et flertal i Stortinget mot sig. Det gamle styre, slik som det var i dets sidste aar, staar for den nulevende slegt som noget fremmed og fjernt, som den ikke lenger kan tænke sig levende. Men la os allikevel se litt paa det og tænke de gamles tanker omigjen.

310 Det som de gamle mente var, at de dygtigste skulde styre, og dygtigheten til at styre fik man som regel ikke uten at være utdannet til det. Skal man kunne styre et land, maa man ha vænnet sig til at tænke alment; man maa se bort fra sine egne og sine standsfællers særinteresser og søke at naa det, som er til hele det samlede lands gagn. Men evnen til at opfatte det hele samlede lands behov og til
315 at se bort fra alle splittende særinteresser, faar man først ved tænkning, og ved opøvning, støttet paa kundskap. Derfor - og det vedkjendte de sig fuldt ut - er det ikke flertallet, som skal styre, men de dygtigste. Grundlaget for hele systemet er, at stemmeretten ikke skulde være almindelig: man skulde forsøke ved stemmeretsreglerne at faa tat ind til aktiv statstjeneste de befolkningslag, hvis
320 medlemmer præsumtivt var bedst utdannet.

Dette system hvilte paa grundloven, slik som den blev formet i 1814. Stemmeretten var begrænset. Det var fuldt alvor, naar det stod i grundloven, at kongen vælger selv et raad av norske borgere, og slik som jeg læser grundloven,
325 var det tydelig sagt, at kongen hadde veto i grundlovssaker.

Men grundloven blev ændret, og derved maatte det gamle system falde. Vi fik aarlige Storting, statsraaderne kom ind i tinget, stemmeretten blev almindelig. Dermed var den gamle styreform blit umulig. Statsraadet maatte søke sin støtte i
330 Stortingets flertal, og den almindelige stemmeret gav baade Storting og regjering et nyt præg.

Den gamle styreform faldt altsaa, og den nye kom. Men dermed er ikke dommen avsagt over det gamle system og dets mænd. Hovedspørsmålet er jo,
335 om de styrte godt eller daarlig, om de brukte den magt, grundloven gav dem, til landets gagn. At de var dygtige og selvstendige mænd, vil ingen negte, og i hvert fald de mest fremskutte av dem kunde sikkerlig tilkjæmpet sig en ledende stilling under enhver styreform, ogsaa under den parlamentariske. Men hovedspørsmålet er: forstod de, hvad landet trængte, og formaadde de at føre
340 det frem?

Vor historie, slik som den hittil er skrevet, gir ikke et uttømmende svar. Sars har skrevet en brilliant fremstilling av vor politiske historie i det nittende
345 aarhundrede, men den gir av to grunde ikke noget helt billede. Først og fremst fordi den er skrevet av en motstander av det gamle styre. Om han end gjennomgaaende omtaler motstanderne honnet, saa er det dog klart, at hans eget utgangspunkt præger fremstillingen. Men dertil kommer, at det udelukkende er Norges politiske utvikling han skildrer, og ikke dets materielle, kun delvis dets
350 aandelige. Han skildrer altsaa vor historie udelukkende paa de felter, hvor det gamle system tapte; han skildrer ikke vor historie paa de punkter, hvor det gamle systems mænd hadde sine seire og hvor det lykkedes dem at utrette saa overordentlig meget.

355 I utformningen av statslivet kom det gamle systems mænd tilkort. Men statsformerne var for dem som for alle tenkende bare form. Vigtigere end formen er indholdet. Det som blev deres varige indsats i vort lands historie, er at de bygget landet materielt. Det begyndte med grev Wedel, som ordnet statens finanser. Efter ham kom Jørgen Herman Vogt og andre, som med usvikelig
360 dygtighet, stor forsigtighet og en næsten pinlig sparsomhet vaaket over landets økonomiske udvikling. Veier blev bygget, jernbaner, telegraf og dampbaater kom, og om de nye samferdselsmidler vokset et nyt, sterkt og selvstendig økonomisk liv op, støttet ved landbruksskoler og et omfattende oplysningsarbeide. At dette arbeide - vældig som det var i sine dimensioner -
365 blev grundlæggende for hele vort lands udvikling, kan ikke negtes. At det blev gjennomført paa fortrinlig maate, negtes vist ikke av nogen. Feil kan naturligvis være begaat, men i alle sine væsentlige dele staar verket der uanfegtet av senere kritik.

370 Og man maa ikke tro, det gik saa let at gjennomføre det. Dengang som til alle tider hadde de store tiltak sine motstandere; dengang som nu maatte det nye kjæmpes igjennem overfor uforstand og snæversyn. Men arbeidet blev kjæmpet igjennem, og nu er motstanden glemt; det staar for tanken som om arbeidet var let og selvsagt.

375 Nuvel, kan man si, disse mænd, som arbeidet paa denne maate for landets materielle utvikling, det har vel været folk, som særlig har ligget for det materielle, praktiske, fikse folk uten større aandsfylde eller tankedybde.

Aanei, det var ikke saa. Merkelig er det, at netop de mænd, som var de fremste i delte arbeide, var ogsaa blandt de fremste i vor aandelige udvikling. Jeg skal nævne to av dem: Schweigaard og Aschehoug. Samtidig med at Schweigaard i Stortinget og i talløse kommissioner kjæmpet for ethvert materielt fremskridt og
385 for vidtgaaende og frugtbare lovgivningsreformer, var han sin videnskaps ypperste repræsentant. Samtidig med at Aschehoug arbeidet i Stortinget og i Selskapet for Norges Vel, sørget for, at schweizere blev indført i landet for at gi undervisning i færøgt og tok sig av hvert litet skridt fremover mot velstand og trygghet, var han paa omfattende videnskapsomraader i første række. Det er
390 forunderlig at tænke, at mænd, som ofret et helt livs intense arbeide paa utviklingen av landets næringsliv, samtidig kunde være banebrytere hver i sin videnskap.

Til at kimse ad var altsaa de gamle herrer ikke, og tænker vi tilbake paa dem, staar de typiske av dem som rankvoksne, værdige skikkelser, mænd som kunde sette alt ind paa sine meninger og falde med dem. Og statens anliggender holdt de høit op over sine egne og blandet dem ikke med hinanden. Det fortælles om en av dem - han blev dømt ved riksretten - at han paa sit skrivebord i departementet hadde to blækhus og to penner. Det ene var statens blæk og
400 statens pen, det andet hans private blæk og hans private pen. Det sidste brukte han, naar han skulde skrive et privat brev, for ikke at berøve staten noget. Halvt i spøk har han vel gjort det, men historien er allikevel karakteristisk; den vidner om en hel slegts opfatning av forholdet mellem staten og dens tjenere. Det sidste kuld av det gamle systems mænd faldt for riksretten. Personlig hadde de ikke
405 noget at vinde, men alt at tape, naar de drev det saa langt. Bøielige var de ikke - men det er jo ikke heller den høieste karakteregenskap - fuldkomne var de ikke (men det var jo ikke heller etterfølgerne), men de var mænd, som kunde ta en skjæbne.

410 Saa fik vi vor nye statsskik. Der er ingen tvil om, at den har tilført os værdier, som vi ikke igjen vil opgi. Men likesaa utvilsomt er det, at meget har vi mistet, som vi maa se at vinde tilbake.

Grundlaget er den almindelige stemmeret. Hvad den angaar, vil jeg begynde
415 med at fremhæve en fordel, den bringer. Da bønderne i Frankrike i slutningen av det 18de aarhundrede tok magten, gik veien gjennom blod - det var den store revolution, som bragte dem frem. Nu lever vi under en lignende, men meget langvarigere revolution. Nu er det arbeiderne, som baner sig vei og vil ha

420 magten. Men denne gang kan det forlanges, at de som marsjerer frem, skal følge
lovens vei. Arbeiderne har sin stemmeret. I samme øieblik de kan skaffe sig et
flertal, kan de forandre hver eneste lov, og vi kan forlange, at de følger lov og ret
saa længe, til de selv har magten til at forandre den; og jeg mener, det faar vi
ogsaa forlange.

425 Det som er den almindelige stemmerets grundidé er, at alle interesser skal gjøre
sig umiddelbart gjældende i det offentlige liv og gjøre sig gjældende med det
stemmetal, de raader over. I Stortinget skal de enkelte interesser kjæmpe mot
hinanden og se at skaffe sig hver sit.

430 Men staar paa denne maate interesserne mot hinanden i aapen kamp i
Stortinget, hvem skal da være opmand?

Naturligvis: den interesse, som har det største stemmetal og derfor seirer, kan
435 vise langmodighet; den kan vise forstand og selvbeherskelse, den kan forstaa, at
den skader ogsaa sig selv ved at undertrykke andre. Men atter igjen blir det jo
interesserne, som blir det drivende. I Stortinget tørner arbeidernes interesser
mot bøndernes interesser, byernes interesser mot landdistrikternes, Østlands
mot Vestlands - hvem skal være opmand?

440 Et formidlende element har man - det er partiernes styrer. Jeg hører saa ofte folk
tale nedsættende om partivæsen og partistyre; det skal knuse individualiteterne,
det skal være saa meget bedre, at hver mand stemmer efter sin overbevisning. Jeg
er paa det hjerteligste uenig. Av den grund nemlig, at det er ikke hver mands sak
445 at ha en overbevisning. En overbevisning maa grundes paa overveielse og
indsigt. Ordet overbevisning har en etymologi, som det kan være nyttig at huske
paa - det henger sammen med ordet bevis. Ikke ethvert løst indtryk er en
overbevisning - en overbevisning skal man ha levet sig til eller ha tænkt sig til,
man kan ikke lytte sig til den. Det er ikke hver mands sak at trænge ind i alle de
450 spørmaal som skal avgjøres i det offentlige liv. Den ene maa i stor utstrækning
søke raad hos den anden, og da holder man sig til dem, man har tillid til, fordi
man føler, at utgangspunktet for betraktningen er det samme. Partistyrets
opgave er at samle alt, hvad partiet har av insigt og dygtighet, og gi det uttryk.
Jeg vet vel, at partiprogrammer og partistyre kan misbrukes, og at det hender, at
455 folk lar sig forpligte til at stemme mot en overbevisning, som de virkelig har. Det
er skam likesaa vel som det er skade - der hvor en mand har en overbevisning,
faar han følge den, selv om han bryter sit parti i stykker. Men hvordan gik det,

om man ikke havde partistyre - da vilde nok løse indtryk og tilfældige interesser
460 faa langt mere at si end nu, og ukyndigheten vilde feire endnu større triumfer.

Partistyre bringer den store fordel, at partistyre er landsstyre. Hvis partiet bare
forlanger at være et klasseparti, slik som socialisterne, tar partistyret vistnok bare
hensyn til sin egen klasse, men det tar da ogsaa hensyn til den klasses interesser
465 utover hele landet, i hvert fald der, hvor det har meningsfæller. Forsøker partiet
derimot at være mere end et klasseparti, appellerer det til hele landets
befolkning, saa maa partiet ta hensyn til alle valgkredse og til alle befolkningslag.
Det kan ha sin hovedtyngde i en del av landet eller i enkelte befolkningslag og
kommer da let til overveiende at ta hensyn til dem. Men de store landshensyn
470 maa partiet forsøke at ta, hvis det skal opretholde sin stilling i længden.

Ulykken er imidlertid, at slik som vor statsforfatning nu er blit, kan partistyret
ikke øve en tilstrækkelig sammenholdende indflydelse. En av de mest
vidtrækkende reformer, som er gjennomført i landet - skjønt faa endnu forstaar
475 betydningen av den - er enmandskredsene. Med enmandskredsene er partistyret
væsentlig svækket. Før maatte en mand støttes av sit parti, ellers blev han ikke
valgt. Nu er det nok, at han støttes av sin valgkreds. Forstaar han at indta en slik
stilling, at hans valgkreds er fornøiet med ham, da kan han være sikker paa
gjenvalg, og da behøver han ikke at ta hensyn til, hvad man haanlig kalder
480 partiparoler. Og enmandskredsene har spredt den følelse, at det for hver enkelt
kreds først og fremst gjelder at finde en representant, som kan vareta dens
lokale interesser. Om han kan gjøre nogen indsats i landets fælles utvikling,
spørres der mindre om. Om han kan bringe en bro eller et fyrtaarn eller en
pension til en fyrvogters enke er ofte det store, som avgjør hans stilling i
485 valgkredsen. At vælge en mand, som bor utenfor valgkredsen, kan man næsten
ikke tænke sig, selv naar der er adgang til det. Men ikke det alene. Mangesteds vil
de helst, han skal bo midt i valgkredsen, ikke oppe i en avbygd. Og saa skal han
helst ha saa mange forskjelligartede gjøremaal og representere saa mange
forskjellige interesser som mulig, saa han faar mange bak sig.

490 Det er klart, at der ogsaa paa denne maate kan komme udmerkede mænd til
tinge, mænd, som føler sig som representanter for hele sit folk, ikke bare for en
enkelt valgkreds. Men det man som regel først og fremst spør efter er, om han er
en velskikket representant for de rent lokale krav. Og enmandskredsene har en
495 stor fare til: Intet er mere skikket til at uthule karakteren og forflate viljen end
den avhængighet, en representant kommer i overfor sin valgkreds og de

skiftende stemningsbølger, som behersker den. Det er ikke først og fremst i parlamentarismen, den fare ligger, men i enmandskredsene.

500

Det jeg her har talt om, har alt vist sine virkninger paa meget alvorlig vis. De lokale hensyn, de lokale krav spiller i Stortinget en dominerende rolle. Naar man gaar i Stortinget og hører, hvordan krav staar mot krav, interesse mot interesse, landsdel mot landsdel, er det et spørsmål, som maa brænde sig ind i en: Hvor er det blit av Harald Haarfagres verk? Er det sandt, at han samlet Norge? Gives der et fælles land eller er vi bare 123 politiske smaabruk?

505

Det som er faren ved hele det nuværende system er, at landet pulveriseres. Parti staar mot parti, landsdel mot landsdel, valgkreds mot valgkreds. Hvor er det store samlende?

510

Men regjeringen da? vil man kanskje spørre. Hvorfor taler jeg ikke først om den? Fordi forholdene har ført med sig, at ikke bare avgjørelsen av de store linjer i landets politiske utvikling ligger hos Stortinget, men ogsaa avgjørelsen av de mindste - ofte latterlig smaa - administrative spørsmål. At det er saa, skyldes ikke i og for sig parlamentarismen; det skyldes den særegne form, parlamentarismen har faat hos os. At den er blit saa særegen, har for en stor del sin grund i den maate, den blev indført paa. De langvarige kampe mot regjeringen, som gik forut, førte med sig, at ikke bare den sittende regjering blev svækket, men selve regjeringsmagten. Og det førte igjen med sig, at selve landets organisation blev svækket. Det knæk, regjeringsmagten fik, har den aldrig siden forvundet. I et kort tidsrum løftet den hodet og brukte sin arm - det var i 1905. Men længe varte det ikke, før forholdet var det gamle. Men saken har ogsaa en anden aarsak - den bunder i et høist hæderlig karaktertræk hos vore stortingsmænd: de synes ikke, de har gjort sit arbeide forsvarlig, før de har gransket i alle enkeltheter de saker, de forstaar sig paa. Foreslaes der et nyt millionanlæg paa en eller anden kant av landet, og en praktisk mand i Stortinget finder, at taket har en uheldig konstruktion, eller at gaardsgutten bør være en gift mand og ikke en ugift, saa ligger det jo nær for ham at bringe den sak frem i Stortinget og faa den avgjort der. Der ligger en selvfornektelse i det at skyte en sak fra sig for at overlate avgjørelsen til andre, og mange vil finde, at en slik selvfornektelse er en pligtfornektelse. At der gjøres hundredfold skade for den lille fordel, man av og til vinder, er en anden sak - ikke alle indser det.

515

520

525

530

535

Man kan ikke komme vort offentlige liv paa nært hold, uten at de forhold, jeg

her har nævnt, springer i øinene og vækker de alvorligste tanker. Landet pulveriseres - parti mot parti, interesse mot interesse, valgkreds ved siden av valgkreds i utaalmelig konkurranse. Og en administration, hvis magt er
540 svækket, fordi den skal utøves av alle. Og sammenhengende dermed en mangel paa disciplin, som gaar gjennom næsten hele nationen. Kaster vi blikket utover, saa ser vi, hvilken betydning en fast og samlende administration har. Hvad ligger der ikke for en forsvarsmagt i Tysklands haandfaste administration, og hvordan kunde et land taale den styrkeprøve, en krig gir, hvis ikke disciplinen var holdt
545 oppe! Netop i disse tider, da enhver maa tænke sig den mulighed, at ogsaa vi kan bli stillet paa en styrkeprøve, maa det spørgsmaal reise sig med særlig alvor: Hvordan vil en samfundsbygning som vor klare sig, hvis det engang rønner alvorlig paa?

550 Og det skulde undre mig, om det ikke gennem brede lag av vort folk gaar en følelse av, at vi igjen maa faa en regjeringsmyndighet i landet, en fastere, mere samlende organisation og et sterkere krav paa lydighet og orden.

Det var dype motsætninger, som tørtet sammen i vort offentlige liv i det
555 aarhundrede, som nu ligger bak os. Man kan ha sine sympatier paa den ene side eller paa den anden side, men man maa være dum, hvis man tror, at al ret var paa den seirende side og al uret paa den anden. Saa længe man staar midt i kampens hete, kan det være vanskelig at se, at der ogsaa paa den anden side kan være livsværdier, som det gjælder at la være paa, eller som man i hvert fald maa ha
560 agtelse for. Men naar aartier er gaat og en ny slekt staar paa skuepladsen, maa den tid være kommet, da gloseforraadet fra slagsmaalstiden er utbrukt, og da man søker at nærme sig de gamle stridsspørsmaal med nye tanker - for at forstå og ikke bare for at dømme. Partierne representerer arbeidets fordeling i det offentlige liv; hver av dem har sin del av sandheten at forvalte og bære frem - alt
565 det som rører sig i et folks liv, kan et enkelt parti som regel ikke ære frem, det vilde være for meget. Og det norske høireparti i unionstiden har sandelig tat sin del av byrden og været bærer av meget, som landet ikke uten skade kan undvære.

570

Kilde

Samtiden 1915 s. 269-286

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/1814-1914>